

APROPÓ

Gazda Albert

A FÉLREÉRTETT BÉLA

Egészen biztos, hogy imakönyv A bor filozófiája?

1996-ban egyik napról a másikra elkezdtem bort inni. Már úgy érem: jó bort. Rosszhoz volt szerencsém korábban is, nagykamasként iszonyú, direkttermőkből készült házi lőrékkel kezdtem Kárpátalján – remélem, apám nem olvassa ezt –, egy Magyarországról származó édes merlot abban a kontextusban a kifinomultság csimborasszójának tűnt. '90-es évek eleji Budapestre disszidálásom után egri bikavérekkel és olcsó balatoni fehérekkel folytattam, és azt hittem, a kocsmákban mért termelői borok jobbak, mint a palackozottak, fogalmam sem volt, hogy valójában szimpla hamisítványok. Úgyhogy egészen '96 februárjáig a sörök addigra szépen kiszínesedett világát is izgalmasabbnak találtam.

Akkor egy jó barátom elment valami pécsi tudományos konferenciára, amelynek keretében a résztvevőket ügyesen megboroztatták Villányban, bónuszként magával hozott onnét ezt-azt. Ez egy csapásra megváltoztatott mindent. Finom volt a siller, a kékoportó, a cabernet, hirtelen rájöttünk, a bor tele van titkokkal, izgalmakkal. Kisebb fáziskésésben voltunk, hiszen a szubkulturális ébredés a rendszerváltás környékén kezdődött, azokkal a villányi termelőkkel, akik először írták rá a nevüket a címkékre, miután rájöttek, hogy egy bort soha nem a fajta minősít, az a termelő és a termőhely dolga, esetleg az évjárat kaphat kisebb cameo-szerepet.

Fáziskésésben lenni azonban sehogy sem jó, nem szeretem az ilyet, ráadásul ha valamibe belehabarodok, akkor meg akarom ismerni alaposan. Tehát belecsaptam a dolgokba minden lehetséges vonalon. Mivel szerintem nemcsak a gyakorlat fontos – bár az a legfontosabb –, hanem az elméletnek is óriási a szerepe, haladéktalanul hozzáfogtam a szakirodalom felderítéséhez. A Rohály Gábor-féle, évente megjelenő *Borkalauz* – attól tartok, időközben megszűnt ez a kiadvány –

rengeteget segített a korai szakaszban, és hozzátette a magáét a Borbarát magazin is, amelynek történetesen 1996 nyarán jött ki az első száma. Úgy emlékszem, épp utóbbiban olvastam először hivatkozást Hamvas Béla *A bor filozófiája* című esszéjére, talán Bock József valamely komolyabb küvéjét nevezte drámai bor az elemző.

Hamvas Bélát azelőtt nem igazán ismertem. A '90-es évek elején olvastam a *Karnevált*, szórakoztatónak találtam, de a szerző körül akkoriban kialakult, ezoterikus beütésekkel megáldott kultuszt nem értettem. Laikusként az volt a benyomásom, akik írnak vagy beszélnek Hamvasról, azok sokkal komolyabban veszik őt is, magukat is, mint ő saját magát. Persze könnyen lehet, hogy

tévedtem, hiszen ahogy mondtam, ide vágó tudásom a szokásosnál is felületesebb volt.

Akárhogy is, amikor fél évtizeddel később borvonalon újra elem keveredett a szerző, tüstént világos volt, hogy kedvenc témámba vágó könyvét magamévá kell tennem. Így is történt, hozzáfogtam lelkesen, de ahogy fogytak az oldalak, úgy lettem egyre csalódottabb. Fel nem foghattam, mi ez az egész. Ha az ember már nem eléggé cinikusan fiatal vagy még nem eléggé okosan öreg, hajlamos szenvedélyesen komolyan venni szenvedélyeit. Mindenekelőtt arra számítottam, hogy Hamvas ért a borhoz. Valahogy úgy, ahogyan a *Borkalauz* vagy a *Borbarát* szerzői.

Azt nem vártam, hogy jól beazonosítható termelőket és évjáratokat fog sorolni egy fél évszázaddal korábbi írásban, továbbá illat- és ízjegyeket elemez az erdei gyümölcsöktől a leveszöldségeken és az olajos rongyon át a frissen cserzett bőrig és a sós-rozsdás vasrúdra cseppent vérig, oly módon, hogy abból máig ható tanulságokat vonhassak le, azt viszont igen, hogy konkrétabb lesz, tiszteletteljesebb, ünnepélyesebb. A szenvedélyben ugyanis van helye a pátosznak, de nincs helye a viccnek. A szenvedély nem tréfa.

El kellett telnie néhány évnek, mire megtanultam helyén kezelni rajongásom tárgyát, és vele magamat. Sokat kellett dolgoznom, mire rájöttem, hogy amikor bort iszom, nem kell vigyázza állnom, és jegyzetelnem is felesleges. Amikor filmet nézek, zenét hallgatok,

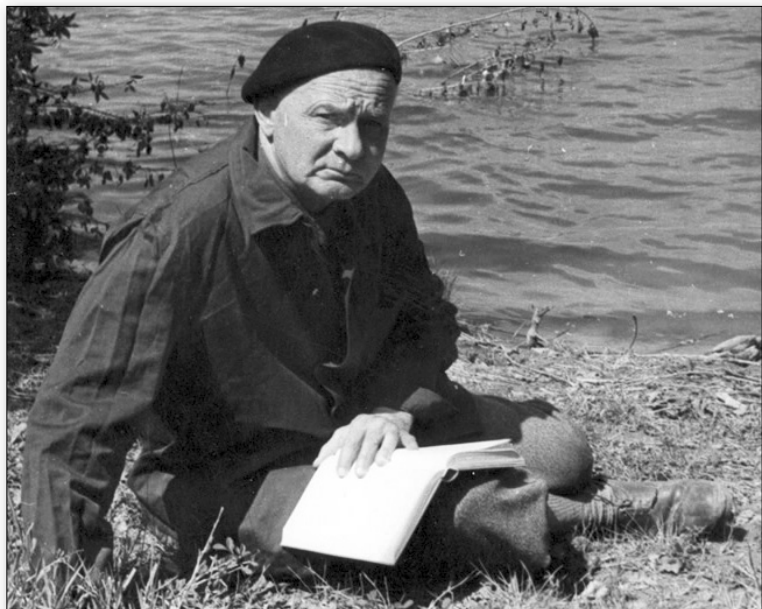
könyvet olvasok, akkor sem teszem. (Most, amikor a tárgyat megint átvettem negyedszer és ötödször, megtettem, de a nemes cél – miszerint meg akartam írni ezt a szöveget itt – szentesíti eltévelyedésemet.) Hiszen a bor nem az istenek itala, hanem bor. Azért szeretjük, mert szórakoztat és mert finom. A földön iszunk. (Itt most a borblogom mottóját hasznosítottam újra, pardon, bocsánat.)

Hamvas tudta ezt, amikor írt. Nekem azonban fogalmam sem volt róla az első olvasáskor. A következő alkalmakra sikerült képbe helyeződni. A 2000-es évek elején gyors egymásutánban kétszer is felfaltam a művet ismét, és nevettem rengeteget. Egyszer sikerült majdnem párhuzamosan fogyasztanom Venyegyikt Jerofejev dettó zseniális *Moszkva–Petuskijával*, és meghökkentő hasonlóságokat véltem felfedezni a művek közt, hangvételükben, nyelvi leleményességükben okvetlenül. Végkifejletükben, igaz, a legkevésbé sem.

Borrajongói körökben mindazonáltal Hamvasra a legkevésbé sem úgy szokás hivatkozni, mint tréfamesterre. Szigorú, komoly alak ő a horizonton, nagy ember, a borszakírók egyfajta őse. A „mint Hamvas is kifejtette” kezdetű mondatok szinte kivétel nélkül nagy igazságokat állítanak és felkiáltójellel végződnek, persze képletesen. Így volt ez már az imént felidézett első időkben – és így van azóta is. Ez vezetett tévútra egykor.

Azt hiszem, két tábor van a placcon, ellentéteik antagonisztikusak. Az egyik olvasatában Hamvas a nagybetűs bölcs, aki már akkor is megmondta, és nagyon is jól mondta. A másik is ilyesformának látja, de mivel kritikusan, kételyekkel közelít minden autoritáshoz, nem tiszteli a szerzőt, inkább gúny tárgyává teszi, híveivel együtt. Menjenek ezek a francba a hülye Hamvasukkal. Olyan tábor nincs, amely szerint Hamvas Béla viccel, szórakozik, szórakoztat. Nem baj, ezután lesz, vegyük úgy, hogy röpdolgozatom az első lépés ez ügyben.

Kénytelen vagyok feltételezni, hogy a két definiált csoport egyikének vehemensei sem olvasták a könyvet. Vagy ha belenéztek, nem jutottak tovább a mottónál. „Végül is ketten maradnak: Isten és a bor.” Igen, ez súlyos, határozott közlés, tényleg van benne pátosz, a szkeptikusabbak tán szemforgatást is vélelmezhetnek. Ám lapozni sem kell, hogy kiderüljön, mire lehet számítani, az első oldalon ott az első kulcsmondat: „Tudom, hogy ezt a szót, Isten, ki se szabad ejtenem. Mindenféle más neveken kell róla beszélni, mint amilyen például a csók, vagy mámor, vagy főtt sonka.” Innen, a főtt sonkától világos kellene legyen, nem vérre – mosolyra, öröme megy a játék.

Hamvas Béla (1897–1968)

Hamvas Béla 1945 nyarán írta *A bor filozófiáját* Balatonberényben, néhány hónappal a II. világháború befejezése után, egy szuszra. Ez is fontos kiindulópont az értelmezéshez. A szerző 48 éves volt, a sokévnnyi örület után miért ne érezhette volna úgy, hogy újradödlik az élet, és megint lehet élvezni mindent, ami jó benne. Akkor még nem sejthette (ezt a felütést nem bírtam kihagyni), mi vár rá 1948-ban és azután. Örült, hogy süt a nap, kék a tó vize, finom a bor, van szalonna, hagyma, paprika. *A bor filozófiája* erről szól.

„Elhatároztam, hogy imakönyvet írok az ateisták számára” – kezdi. Kik azok az ateisták, azok a „köztudomás szerint szánalomraméltó fennhéjázó emberek”? Ki a pietista, aki megkövetelné, hogy „az ember korpán és vízen éljen, a legszebb asszonyokat rossz szabású ruhában járatná, a nevetést eltiltaná s a napot fekete fátyollal borítaná”? Ki a materialista, aki „szánandó lélek, értelme sem erős, szíve néha egészen hülye”? Ki a puritán, „a tömény szívídióta”? Kik ezek mind, akik nem tudnak örülni életnek, bornak, frissen, szabadon, hanem elvannak a buta igazságaikkal? Nos: „A puritán a pietista, aki már terrorista lesz; a pietista meg puritán, aki nyafog.”

Helyesen teszem-e, amikor már itt vigyorgok, fel-felkacagok, ahelyett, hogy homlokráncolva keresném az ellenséget? Nem szívesen kapaszkodnék filozófiai magasztalokra, nem kenyerem, nem erősségem, ki is taszíthat a gondolatmenet fősodrából, de annyit elmondanék: igen, vallás minden, a vallástalanság is, a hit Isten nemlétében is hit. Ám Hamvas Istene nem szakállas, mindentudó öregember, fent a mennyekben, hanem valami megfoghatatlan, ami ha hagyod, ott van, ahol vagy. Benne mindenben, a főtt sonkában, a borban is.

Hamvasnál a bor az élet metaforája, szinonimája, az életé, amelyet érdemes élni, mindig érdemes volt, akkor is, amikor rossz volt, és most, hogy jobb lesz (még egyszer: 1945-ben járunk), még inkább. „A bor visszahozza eredeti életünket, a paradicsomot, és megmutatja, hová fogunk érkezni a végső világünnepen. Ezt a hidat az első és az utolsó nap között az ember csak önkívületben bírja ki. Ez az önkívület a bor.” Még ennél is több. „Mi a bor? Hieratikus maszk. Valaki van mögötte. Valaki, akinek határtalan számú maszkja van, s aki ugyanabban a pillanatban él a Merkúr, az arany, az f-hang, a vörös szín maszkja mögött, aki egyugyanazon percben könyv, beszéd, női nevetés, pápaszem és sült kacsá.”

Az ateista, a materialista, a pietista, a puritán az, aki nem ért semmit, akinek vallásában nincs semmi emelkedett. „Ebből a vigasztalan kotyvalékból, amelyben félelem, tagadás, bujkálás, fennhéjzás, bigotéria együtt fő, alakult ki a materializmus mint vallásszurrogátum.” Az ateista az, aki „nem bort iszik, hanem alkoholt”, és „a higiéné kérdéseit megoldhatatlannak tartja, mert a körömkefét meg tudja mosni szappannal, a szappant meg tudja mosni vízzel, de a vizet nem tudja megmosni semmivel”. Az ateista fafejű ökor, ilyen egyszerű ez, elvégre „a puritánság nem világszemlélet, hanem temperamentum. Két dolog kell hozzá: bizonyos meghatározott elvek vak hitében való sötét korlátoltság és ugyanezekért az elvekért való eszelős és alattomos harci készség.”

Ezen a ponton el kell mondanom, ismerek rendes ateistákat is, nem kevés barátom van, akik azt állítják, nem hisznek Istenben, mégis szeretik a bort, értik a lényegét, és rendszeresen előfordul, hogy önkívületi állapotba kerülnek. Azt hiszem, ezzel sikerült plasztikusan elmagyaráznom, hogy az ateista kifejezést *A bor filozófiájában* nem muszáj szó szerint érteni. Tovább megyek: aki szó szerint érti, maga is ateista, függetlenül attól, hogy esetleg hetente jár templomba.

Mi tagadás, itt volt az ideje, hogy eljussak eddig a gondolatmenetig, mert kezdett nem kívánt regiszterbe átcsapni a hangütésem. Kezdtem túl komolyan beszélni vidám dolgokról. Át is térhetünk hát arra a fontos kérdésre, hogy mit kell kezdeni a balfék ateistákkal. Küzdeni kell ellenük? „Egészséges ember sántákkal és vakokkal verekedjék?” Nem. „Ezért – amint Nietzsche mondja – csak így szabad beszélni: cinikusan és ártatlanul.” Az ateista „vegye tudomásul, hogy szemem sarkából figyelni fogom őt, és minél ünnepelesebb arcot vág, annál jobban fogok nevetni rajta. Minél jobban méltatlankodik, annál jobban mulatok, és még csak azt sem mondom meg, miért.” Kin mulat Hamvas suttyomban? Hát azokon, akik örök igazságokként, ájtatosan idézik tételmondatait. Szőrmentén azokon is, akik dühösen utálják azokat, akik idézik őt. Megijedtem, amikor eszembe ötlött: lehet, hogy rajtam is? De ne szaladjunk előre, nincs még itt az ideje.

Haladjunk. Vérkomolyan gondolja-e a szerző, amikor azt írja, „a bor metafizikájának egyetemes érvényű és időtálló eszméit kívánom leírni”? Vagy amikor a vonatkozó fejezet végén elégedetten megállapítja, elérte célját, az alapvetést rögzítette, „ezen most már századok alatt sem lehet változtatni. Aki csak a borról ír, ezekre a megállapításokra kénytelen lesz visszatérni”. Fafejűnek kell lenni ahhoz, hogy bölintsunk erre a kérdésre. Hogy nem a válasz, arra maga is többször utal. „A legjobban az bosszantotta, hogy kenetteljes prédikációt várt, ehelyett azonban ennek csaknem az ellenkezőjét kapta.” Mármost tudjuk, hogy kit, nyilván. Illetve: „Azt hiszem, amit az ateista fölényeskedésnek tapasztalt, az nem az volt, hanem minden bizonynyal a valódi fölény.”

Sokan tartják, minden írónak van magasabb rendű célja, nemcsak valami tisztos – esetleg minimális – flekkdíjat óhajt kiharcolni a zsu-gori kiadóktól, nevelni is szeretné az embereket, ha tetszik, előremozdítaná a haza, akár az emberiség ügyét. Nem biztos, hogy ez ma is így van, napjainkban menőbb nyeglének lenni, mint elhivatottnak – nem tagadom, magam is gyakrabban vagyok előbbi, mint utóbbi –, de ahogy nézem, Hamvas sem első szándékból vágyott arra, hogy egész népét taníthassa.

Habár lehet, hogy kicsit mégis. Minimum, mert inni társaságban jó igazán – nekem egyedül is megy, ismerem a szólást az ökörről, de nem értek egyet vele –, és ha volt célja a művel, annyi lehetett, hogy minél többen értsék meg a lényegét. „A bor spirituális olajtartalmú

ital. Minden borban kis angyal lakik, aki, ha az ember a bort megissza, nem hal meg, hanem az emberben lakó megszámlálhatatlanul sok kis tündér és angyal közé kerül, Amikor az ember iszik, az érkező kis génuszt a már bent lévők énekszóval és virágeseivel fogadják. A tündérke el van bűvölve, és az örömtől majd meggyullad. Az emberben ez az örömláng árad el, és őt is elragadja. Ez ellen nem lehet védekezni. Ezért mondom, hogy egy pohár bor az ateizmus halálugrása.” Úgyis érti mindenki most már, nem ismétlem magamat.

Vannak bor- és pálinkanépek, írja Hamvas, előbbieknél „ritkán vannak úgynevezett világtörténelmi becsvágyaik; nem vették fejükbe, hogy a többi népeket megváltsák, ha kell, puskatussal. A bor az absztrakciótól megóvja őket.” Ez is szép gondolat, de az aktuálpolitikai kitérőktől eltekintenek. Annak ellenére, hogy volna hová elkalandoznom, ráadásul abban sem vagyok biztos, hogy fenntartások nélkül bornépek nevezhetem magunkat. Magamat boreMBERnek, maximum, kissé nagyképpén, már ez sem rossz érzés. Ha innen nézünk, Hamvas nem jutott semmire, az esszé megírása után három évvel nemcsak a magyarokat váltották meg puskatussal, hanem őt személyesen is. Azt csak remélem, hogy kényszernyugdíjas és raktáros korában hozzájutott egy-két liter badacsonyihoz vagy szentgyörgy-hegyihez.

Volt fentebb egy félmondatom, amelyben azt feszegettem, vajon értett-e a borhoz a szerző. Ha 2010-es kategóriákban gondolkodunk, a válasz egyértelmű nem. Hamvas nem tudta a bort, hanem érezte. Nem keresett benne savat és tannint, nem számolta grammokban a maradékcukrot, nem volt kíváncsi az ültetvények tőkeszámára, a hordós érlelés hosszára. Semmi ilyesmi nem érdekelt.

Könyvében metafora a bor, a valóságban a mámor, a kedv, a remények konkrét forrása volt számára. „Én vagyok a materialista, kedvesem, én, aki a töltött paprikához és a szilvás gombóchoz imádkozom, aki az asszonyok füle tövéből áradó illatról álmodozom, aki a drágaköveket imádom, aki poligámiában élek az összes csillagokkal és virágokkal, és aki bort iszom. Bort.”

Isten ments, hogy azt a fejezetet, amelyben Magyarország borait veszi sorra borvidékek szerint, afféle borkalauzként értelmezze bárki. Az első olvasáskor itt követtem el a legnagyobb hibát. Fájdalmasan hülye voltam. Tömény szívidióta. Hamvas nem lexikont írt. Költő volt. Akkor, amikor megtalálta a bölcsék borát, azokét az embereket, „akik végül is megtanulták a legnagyobb tudást, a derűt”; amikor

„Minden borunk közül a somlai számomra a nincs tovább.”
Szőlőültetvény a Somló lábánál

szenvédélyes szerelemhez csak szekszárdit ajánlott; amikor nem tudta volna „elképzelni, hogy huzamosabb ideig minden nap hegyaljai igyak, bár nem tartom magam hétköznapi embernek”; amikor képtelen volt dönteni a badacsonyi és a szentgyörgyhegyi között – „végül is mi akadályozhat meg abban, hogy görög is legyek, meg kínai is?” –; amikor a somlait nevezte az egyetlen egyetememes bornak.

Mindezt ugyanazzal a derűvel helyénvaló befogadnia a netán borértő olvasónak, mint az ideális mennyiségekre – a leves után fogyasztandó negyven csepptől a nagyobb poharak fájó hiánya feletti kegyességig: „szomjúságom hossza három és fél-négy deci” – vonatkozó javaslatokat. Játékról van szó, nem receptkönyvről, hányszor mondjam még? Játékról, de nem bohóckodásról. Vannak azért megfellebbezhetetlen igazságok is, egy közülük: „Szabja meg a bor a pohár mértékét, ne pedig a borét.”

A legnagyobb igazság mindjárt jön. Felvezetésképpen egy-két kisebb még, hadd fokozódjék a drámai feszültség. „Az ivás mennyivel erotikusabb, mint az evés.” „A korcsma civilizációnknak egyik legfontosabb intézménye, sokkal fontosabb, mint például a parlament.” „Brahman legmagasabb alakja a táplálék.” „Az éhség a gyomor sötétsége. Az étel a gyomor fénye.” „Ha bennünket helyesen kormányoznának, a különböző ételekhez és borokhoz való dohányok szívását már régen rendelet szabályozná. A jelen ateista kormányzatoktól per-

sze az ilyesmit hiába várjuk.” Az aktuálpolitikai kitérőt megint mellőzném, nincs is merre mozdulnom, hogy legyen hova, ahhoz két évvel ezelőtt kellett volna elvégezni ezt a munkát.

Nem csigázom tovább azokat a nyájas olvasóimat, akik kitarot-
tak, íme a lényeg: „Az ivásnak egy törvénye van: bármikor, bárhol,
bárhogyan. Komoly idő, komoly ember és komoly nép számára eny-
nyi elég.” Biztosan lehet ezt szemforgatva idézni? Lehetséges, hogy
vannak, akiknek még itt sem esik le, akik még itt sem értenek sem-
mit? Ha igen, akkor a világ megérett a pusztulásra. Bármikor, bárhol,
bárhogyan. Az élet maga az élet. „A mámor anatómiájának végső ta-
nulsága ez: a mámor a köznapi észnél határtalanul magasabb rendű
állapot és a tulajdonképpeni éberség kezdete.”

Már megint komoly vagyok. Csak most, a végén jövök rá, mi
a gond. *A bor filozófiájában* annyi az idézhető mondat és gondolat,
mint réten a fűszál, mint égen a csillag, mint falun a villanyfény. De
ha kiveszek bármit a kontextusból, önálló életre kel. Ha megszűnik
a szövegekörnyezet, új értelmet nyer az, aminek az eredeti értelme
értelmesebb volt. Itt hibáznak azok, akik idéznek, és azok is, akik a
lényegét idézetek alapján próbálják kikövetkeztetni, összerakni. Itt
hibázok én is. Mi más tethetnék? Az egész könyvet nem másolhat-
tam ide, nem fértem volna bele a húszezer karakterbe.

Vörösmarty Mihály verset szaval egy szüreti ünnepen Fóton
(rajz az 1820–30-as évekből)

Mindegy, hátha így is sikerült elmondanom, amit szerettem volna. Nehéz feladat ez, korántsem sikerül mindig, fifti-fiftiben bizakodni is merészség. Arról nem is beszélve, hogy „elárulom nektek, barátaim és barátnöim, hogy a számítások sohasem szoktak beválni”. Mi marad ezek után? „Józnak kell lenni. Igazán józnak, vagyis mámorosnak. Bort kell inni. Bort! Megint csak azt mondom, hogy bort igyatok! Aztán majd kedvet kaptok a csókolózásra, a virágszedésre, a barátságra, a jó mély alvásra, a nevetésre, és újság helyett reggel költőket fogtok olvasni.”

Hát legyen így, amíg világ a világ. Az meg jó sokáig az lesz még, rengeteg időnk van inni. Jobb, ha tőlem tudják – persze nem tőlem, Hamvástól –: „A világtörténet akkor ér véget, ha a forrásokból és a kutakból bor fakad, ha a felhőkből bor esik, ha a tavak és a tengerek borra változnak.”

A Hamvas-esszé utolsó mondata ez: „Igyál, a többit majd hozza a bor.” Ha én lettem volna a szerkesztő, azt mondtam volna a szerzőnek, inkább ez legyen a mottó. Ne az az istenes, végül csak ketten maradnakos. Hátha akkor nem lett volna belőle félreértett Béla.

Apropó Hamvas Béla, *A bor filozófiája* [1945], újabb kiadásai: *Életünk Könyvek*, Szombathely, 1998 [*Az öt géniusz* című esszével közös kiadás], Editio M, Szentendre, 2000, hangoskönyvként: Uo., 2007; www.albertgazda.blog.hu

(A szerző újságíró, borblogger)